

РИЗИК – СПЕЦИВИЧАН ОБЛИК
УГРОЖАВАЊА БЕЗБЕДНОСТИ

Милан Мијалковски, Ивица Ђорђевић

Универзитет у Београду
Факултет безбедности

У свакодневном животу често се употребљавају изрази изазов, ризик и претња, првенствено да упозоре на постојећу или могућу опасност за безбедност људи, предмета, средстава и других вредности. У теорији и пракси безбедности такво значење представљају синтагматски појмови – изазови, ризици и претње безбедности или безбедносни изазови, ризици и претње.

Решавање било каквог безбедносног проблема у вези је са одлучивањем (доношење и реализација одлука), а свако одлучивање подразумева излагање одређеном степену опасности (ризик). У раду су размотрени битни аспекти безбедносног ризика, при томе, указано је на његову универзалност у погледу угрожавања безбедности. Проблематизована је сучељеност одлука двеју страна (субјект безбедности и субјект опасности) у односу на објект безбедности (вредности које се штите), с обзиром на обим, карактер и специфичности ризика обеју страна у конфликту.

Кључне речи: *угрожавање безбедности, изазов, ризик, претња.*

Увод

Милионима година човек је изграђивао своје особине ради оптималне одбране физичког и духовног интегритета. У том сложеном процесу човек се суочавао са бројним изазовима и претњама, а решавао (отклањао) их је смишљено – доношењем одлука, чијом реализацијом је одржавао своју потпуну или делимичну безбедност. Међутим, често није успевао да буде безбедан. У ствари, човек је преузимао ризик, свесно се излагао опасностима без обзира на могући исход.

Човек се суочавао са природним изазовима и претњама (непредвидљивим природним катастрофама) и изазовима и претњама иза којих се налазио човек. Смишљеност и организованост изазова и претњи чији је носилац човек, утицале су на човека да стално унапређује своје одлучивање, односно да ризик своди на најмању могућу меру. Поуздано предвиђање будућности захтевало је од човека да поседује знања, која је обезбеђивао у консултацији са другим људима, интересно удружених, ради постизања конкретног циља. Тако је настала организација у којој постоје интерни прописи понашања за сваког члана, у зависности од тога које место он у њој заузима.

Свака организација, од породице до државе, дефинише трајне циљеве и вредности, који постају извор степеновања посебних и конкретних циљева. Тај задатак реализује највиши ниво управљања организацијом. Независно од величине одређене организације и тежње да постиже позитивне резултате – праксу прате успони, стагнације и падови. Људску организацију карактерише тежња за ширењем (јачањем, оснаживањем) коју остварује офанзивношћу, а свакој офанзивности је својствена одређена агресивност. Будући да су такве особине својствене и људским организацијама у њеном окружењу, њихова билатерална и мултилатерална међузависност често је презасићена изазовима, претњама и ризицима.

Способност одређене људске организације да се одупре смишљеним агресивним делатностима друге, с обзиром на урушавање, отимање или уништење њених виталних вредности постиже се предузимањем превентивних и реактивних мера и активности. Таквој способности претходи одлука, односно одлучивање које је у вези са извесним ризиком. Да ли је већи ризик својствен одлучивању ради отклањања опасности чији су носиоци из безбедносног окружења организације или од њених сопствених чланова, није истраживано нити поуздано познато. При томе, треба имати у виду да и носилац угрожавања безбедности доноси одлуке, што значи да, такође, ризикује.

Опстанак и развој људске организације представља вечита борба ради отклањања природних опасности и опасности чији су носиоци људи. Спречавање сопствене дезорганизације постиже се успешним отклањањем безбедносних изазова и претњи. Свака организација (недржавна, национална, наднационална или међународна) суочава се са неком врстом опасности (претња) коју настоји да успешно отклони. Процес отклањања опасности обавезно садржи одређен ризик, чија величина зависи од многих околности и фактора. Носилац претње (угрожавајуће делатности) такође ризикује. На пример, уколико објект напада (угрожена организација) оптимално отклања постојећу и/или могућу претњу, њен носилац трпи пасивни ризик. Међутим, уколико одговор угрожене организације у отклањању претње карактеришу неподвижени офанзивни поступци којима успешно угрожава безбедност носиоца претње, у том случају, агресор се суочава са великим ризиком. У ствари, сазнаје да је приликом планирања угрожавајуће делатности учинио

ризик. У сваком конфликту постоје најмање две стране које (оптималним?) одлучивањем настоје да постигну своје супротстављене циљеве. Међутим, у зависности од многих околности, свака страна константно ризикује. У вези с тим, овај рад представља покушај проблематизовања безбедносног ризика који је својствен како субјекту безбедности тако и субјекту опасности.

Међузависност безбедности и опасности

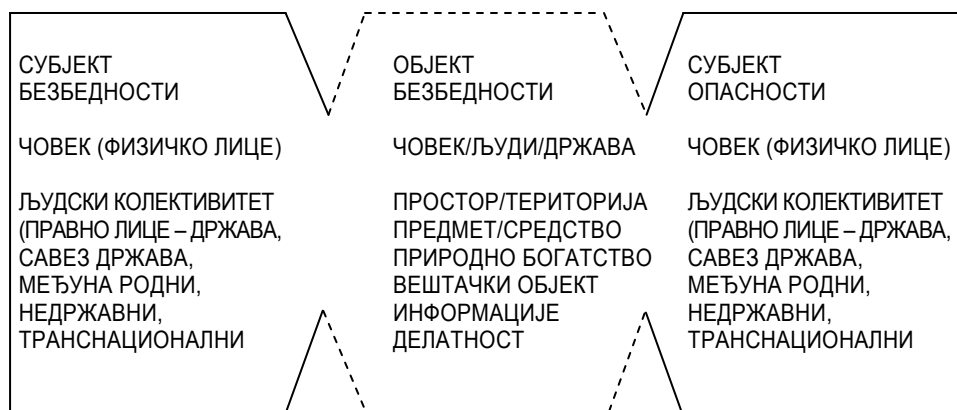
Одвек (и данас), безбедност и опасност су појмови са вишеструким значењем, истовремено – они су међузависни. Не постоје општеприхваћене дефиниције тих појмова, међутим, прихватљиве су дефиниције безбедности које се односе на конкретан објект безбедности или које су у вези са одређеном врстом опасности која угрожава нечију безбедност.

Прихватљив приступ за прецизно одређење појмова безбедност и опасност и сагледавање њихове међузависности подразумева: 1. Шта се обезбеђује, брани, штити или чува? (вредности – *објект безбедности*); 2. Ко (зашто и како) штити објект безбедности? (човек као физичко лице, појединац или као члан колективитета, односно *субјект безбедности*, а штити га предузимањем адекватних делатности, зато што представља услов његовог опстанка и одрживог развоја) и 3. Од кога (или од чега) се штити објект безбедности? (од некога или нечега што угрожава или може да угрози његову безбедност – *субјект или извор опасности*).

Објект безбедности има централно место на релацији *субјект безбедности – субјект опасности*¹ (шема 1), јер константно заокупља њихову пажњу, чија је усмереност различита, односно супротстављена. Сваки човек и људски колективитет има свог објекта безбедности који настоји да оптимално сачува, а стратегију коју примењује у ту сврху одређује његов статус субјекта безбедности или опасности.

У сваком друштву постојале су вредности и интереси који су штићени. Вредности су термилошки означаване као *објекти заштите или безбедности*, а обухватале су личност човека, његову својину, државну територију и законима утврђени друштвени систем. Та три објекта су централни објекти безбедности друштвених и државних система. То су: човек и његова права, слободе и обавезе; имовина – приватна, колективна, државна и слично и постојеће државно и друштвено уређење и територија једне државе.

¹ У раду се не разматра *извор опасности*, већ подразумева све оно одакле се испољава нека опасност према објекту безбедности или може да се испољи; ради се о дејству природних сила (поплава, земљотрес, вулкани...) или о нападу од стране животиња. Извор опасности је објективна стварност, односно њен носилац није субјект.

Шема 1 – Проста међузависност безбедности и опасности

Извор: аутори

Човек као појединац (физичко лице) и као део људског колективитета (правно лице) поседује одређене (виталне) вредности које настоји да сачува (обезбеди) и развија. Напори човека да опстане и развија властите вредности обухватају скуп испреплетаних и међузависних делатности, међу којима је веома важна безбедносна делатност. Безбедност подразумева одсуство опасности о стеченим вредностима, односно одсуство угрожавања безбедности виталних вредности одређеног људског колективитета.

Појам безбедност означава стање некога који није угрожен – одсутна је опасност за његов физички, духовни и имовински интегритет. Тај „неко“ може бити субјект – човек као јединка или људски колективитет (недржавни, државни или држава, међународни и транснационални) или предмет (природни објект, вештачки објект, средство, информације – подаци или делатност). Тај „неко“ представља објект који се штити (обезбеђује) и терминолошки се означава као објект *безбедности или заштите*, а с аспекта носиоца опасности назива се објект *деловања* онога на кога се делује ради изазивања промена које су супротне његовом бићу.

Вредности и интересе (објект безбедности) установљава човек као физичко лице или правно лице, првенствено људски колективитет (правно лице), који се означава као *субјект безбедности*. Он је надлежан да обезбеди објект безбедности од стварних и могућих опасности. Ниво и обим одсуства опасности (угрожавања) зависи од могућности субјекта безбедности, а постиже их, одржава и унапређује одвраћањем носилаца опасности, од агресивног деловања или ефикасним сузбијањем њихових испољених (угрожавајућих) делатности. У ту сврху, предузима трајне и усклађене офанзивно-дефанзивне мере и активности (делатности) ради заштите и су-

протног дејства. Одсуство опасности по безбедност објекта безбедности може да буде резултат немотивисаности субјекта (носиоца) опасности за агресивно деловање против њега или његове оптималне обезбеђености (заштићеност) – успешно онемогућавање субјекта опасности да га нападне, односно да сваки облик његовог напада буде ефикасно сузбијен.

Када је реч о субјекту опасности треба имати у виду да он такође има установљене виталне вредности (објект безбедности) и да је узрок његове агресивности у рационалној или ирационалној (аморалној) замисли да своје вредности и интересе оснажује урушавањем, преобликовањем, отимањем или уништењем вредности субјекта безбедности у његовом окружењу. У складу с тим, предузима (искључиво) офанзивне делатности ради постизања постављеног (аморалног) циља. Субјект опасности може да буде физичко лице (човек као појединац) или (најчешће) правно лице (људски колективитет). Субјект опасности предузимањем офанзивних делатности против вредности одређеног субјекта безбедности, настоји да одбрани или оснажи властите вредности, на штету противника (субјект безбедности), који их брани (штити) применом дефанзивно-офанзивних делатности или офанзивних. Реч је о двостраном супротстављеном процесу у којем се одвија не приметан (за једну страну) или отворен сукоб чија динамика зависи од многих фактора и околности и чији исход је или неизвесан или извесан. Било која страна (субјект безбедности или субјект опасности) у том конфликту, своје делатности остварује посредством јединственог организационог система који чине бројни и разноврсни међузависни и усклађени подсистеми – економски, политички, обавештајни, пропагандни, војни и тако даље.

Једном идентификован (установљен) објект безбедности од одређеног субјекта безбедности, својим постојањем на разне начине и у различитој мери утиче на безбедносно окружење и, наравно, трпи његов утицај. То указује на константну суоченост са проблемом очувања своје аутентичности и оригиналности. Његова отпорност на штетне промене (модификовање, превредновање, отимање, уништење) зависи од количине моћи субјекта безбедности, посебно од чињенице како употребљава расположиву моћ.² По-

² „Моћ је способност произвођења извесних промена, односно појава у свету, а политичка моћ је способност произвођења таквих промена у политичком животу друштва. Политичку моћ имају сви политички чиниоци, а пре свега политички субјекти, у које спадају појединци и колективи (организације, скупине и масе). Од величине моћи зависи и значај произведених последица – политичких појава, односно промена. С обзиром на врсту политичких субјеката и врсту моћи којом они располажу, има разноврсних политичких моћи, односно чинилаца. Тако једни политички субјекти имају власт, док су други ван власти, али ипак располажу извесном политичком моћи. Једни чиниоци имају ауторитет, други примењују силу, односно насиље, у неким случајевима, моћ је формално призната и видљива, а у неким случајевима није. Без обзира на своје разноврсне облике, политичка моћ је у основи иста по суштини“ (*Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 678).

ред тога, не сме се маргинализовати моћ фактора из његовог безбедносног окружења, која, како упозоравају многи примери из праксе, може да у краћем или дужем периоду надјача моћ субјекта безбедности, независно од тога што он своју моћ ради заштите објекта безбедности употребљава на најбољи начин. На пример, територијални интегритет подразумева неповредивост територије једне државе. Сувереност државе и њен унутрашњи правни поредак простире се у границама те уоквирене територије. С гледишта међународног права, територија је предмет основних права на самоодржање (одбрану) независност и поштовање достојанства државе. Повреда територије је забрањен акт и према Повељи ОУН, а међународно право не признаје увећање територије силом – агресијом, једностраном анексијом и слично. Упркос томе, догађа се да држава чија је спољна политика хегемонистичка (представља субјект опасности за своје безбедносно окружење), једва приметно или јавно крши међународне норме, односно повређује територију (објект безбедности) друге државе (субјект безбедности), која чак и максималним напрезањем својих одбрамбених ресурса није у стању да одбрани свој објект безбедности.

У опасности може да се нађе било који објект безбедности, независно од тога да ли је изазвао субјекта опасности или се опасност³ испољава неизазвана. За носиоца (субјекта) опасности, објект безбедности представља објект деловања (напад, циљ дејства) на коме покушава да оствари неку промену (дестабилизује, дезорганизује, модификује, отме или уништи) у складу са својим интересима. Субјект опасности смишљено делује ради промене постојећег (аутентични) статуса објекта безбедности – од нефизичког и физичког повређивања до делимичног или потпуног уништења. Такво деловање субјекта опасности представља угрожавање, које се у безбедносној теорији означава „угрожавање безбедности“ лица, објекта, средстава, територије, друштва, државе и података. Ради се о сложеном и енигматичном процесу са различитим интензитетом, у којем супротстављене стране (најмање две) предузимају офанзивне и дефанзивне (тајне или јавне) делатности ради остваривања својих супротстављених циљева. Угрожавање безбедности означава претњу или запрећеност нечијој безбедности (запретити неком опасношћу), која престаје онда када једна страна

³ Појам *опасност* у књижевном језику, у којем је евидентан придев „опасан, -сна, -сно“ трозначно је дефинисан „1. који проузрокује пропаст, који угрожава живот, погибелан. Болест (је) постала опасна. У коме се наслућује опасност, који садржи у себи опасност; 2. кадар, спреман да нанесе, учини неко зло, зао, прек, opak и 3. који изазива и наводи на што, заводљив“. Повезивање придева *опасан* са физичким интегритетом човека „опасност по живот – опасно стање, положај, ситуација,... рат, револуција... мире људе са опасносћу...изложени су великој опасности“, несумњиво има за последицу да је овај појам у веома широкој употреби у теорији безбедности (*Речник српско-хрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови сад, 1971, стр. 147).

(нападач или бранилац) оствари постављени циљ или одустане од његовог остваривања. Садржајна испреплетаност (у више нивоа) процеса угрожавања безбедности обухвата облике – изазов, ризик и претња безбедности или безбедносни изазови, ризици и претње.

Опасност се може класификовати уважавањем вишекритеријумског приступа. С аспекта простора (одакле долази), опасност по безбедност објекта безбедности може да буде унутрашња, спољна и комбинована. Носилац опасности (угрожавајуће делатности) може да буде члан (чланови) субјекта безбедности или из безбедносног окружења и унутрашњи и спољни носиоци могу договорно да нападају објекта безбедности. Према времену испољавања, опасност може да буде стварна (испољена је, траје, одвија се) и могућа (претпоставља се њено испољавање у будућности). Према том критеријуму опасност се разврстава на безбедносни изазов, ризик и претњу. У зависности од средстава која употребљава субјект опасности, регистроване су две најшире групе опасности: неоружане и оружане. Према обимности (или распрострањености) постоји општа, посебна и појединачна опасност, а подразумева угрожавање безбедности објекта у тоталитету или само појединих његових компонената. У вези с тим, према трајности постоји прошла, актуелна и потенцијална опасност; према откривености – тајна и јавна опасност; према директности деловања на објекту безбедности – непосредна и посредна опасност; према временском трајању – непрекидна, дугорочна, краткорочна и тренутна опасност.

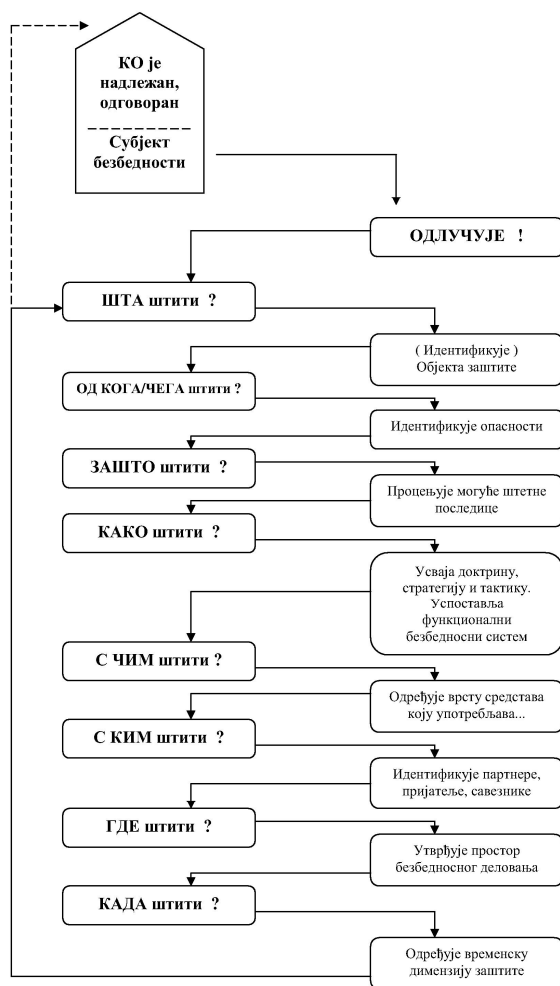
Фазна ангажованост субјекта безбедности на заштити објекта безбедности

Субјекта безбедности карактерише константна превентивно-реактивна ангажованост ради обезбеђивања оптималне заштите објекта безбедности. Најзначајнији аспект његове ангажованости представља уобичајено (свакодневно) и ванредно одлучивање чије је извориште у нормативно-теоријској сфери, а којим покреће све расположиве ресурсе на предузимању мера из своје надлежности. Ради се о сложенем процесу одлучивања који, условно, чини више фаза (шема 2).

Будући да је субјект безбедности својеврсна организација, а сваку организацију карактерише мањи или већи број њених структурних елемената, неизбежно настаје потреба за уређењем надлежности⁴ организације и ње-

⁴ „Надлежност (компетенција) је 1. утврђени оквир вршења власти неког органа у склопу једне организације, 2. скуп конкретних права и дужности свих органа једне организације или заједнице и 3. основ за овлашћења и њихов израз и скуп...“ (*Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 702).

них органа (целина). На тај начин субјект безбедности регулише унутрашњу поделу рада, диференцијацију и специјализацију организационих јединица. Субјект безбедности законом утврђује скуп послова за чије је обављање одређен конкретан структурни елемент и субјект као целина. Нормативно регулисање надлежности је утолико прецизније и јасније уколико је субјект безбедности сложенији, развијенији и савршенији.

Шема 2 – Процесна ангажованост субјекта безбедности

Извор: аутори

Надлежности субјекта безбедности обухватају сва његова права и дужности (обавезе) појединаца (чланова). Он своја овлашћења мора да обавља истовремено као дужности, односно не може самовољно одлучивати да ли ће надлежност да обавља или не, јер надлежност је у истој мери овлашћење и обавеза. Субјект безбедности (чланови) мора да делује у општем интересу, а не у приватном. Свако одступање од крајњег циља субјекта безбедности је, у ствари, повреда надлежности. Такође, свако неовлашћено деловање представља прекорачење надлежности, а коришћење овлашћења ван циљева субјекта безбедности представља злоупотребу надлежности и у таквим случајевима угрожава се безбедност објекта заштите.

Доследно остваривање надлежности, њихова повреда, прекорачење или злоупотреба последица су *одлучивања субјекта безбедности* – непрекидан процес који се, споља гледано, *састоји у избору једне од више могућности*. Одлучивање је неодвојиво од одговорности одлучилаца и увек јесте у вези са одређеним ризиком. Одговорност се састоји у подношењу рачуна за одређени акт или понашање, посебно пропуштање, без обзира на то да ли је резултат свесног ризика или његова несвесног, јер углавном узрокује штетну последицу. Носилац надлежности (субјект безбедности) обавезан је да подноси рачун надређеном (вишем нивоу управљања) или подређеном (испуни очекивања и сачува поверење оних којима управља). Одговорност субјекта безбедности за заштиту објекта безбедности подразумева обавезу или способност вршења одговарајућих послова и функција без обзира на хијерархијску контролу и „управљање“, с једне стране, и способност разликовања оног шта је правилно и корисно, од онога шта је погрешно и штетно, с друге стране.

Процес одлучивања субјекта безбедности ради заштите објекта безбедности представља скуп различитих облика сучељавања и борбе интересних колективитета (субјеката) који у сопственом интересу или у корист преовладавајућег друштвеног интереса доводе до одлуке. Одлука представља претварање одређеног интереса у закон или други акт власти.

У вези са одлучивањем, важно је имати у виду чињеницу да преовладавају субјекти безбедности чији је положај прецизно одређен у хијерархији конкретне организације, као и да сваки субјект поседује моћ која се састоји у способности произвођења извесних промена односа у сфери деловања. Сваки ниво хијерархијске лествице одлучује, међутим, одлуке нижих нивоа (организацијских целина) не смеју да буду у супротности врховној одлуци. Врх хијерархијске лествице обезбеђује такву послушност коришћењем адекватне моћи, чија су манифестациона обележја ауторитет, поверење, моралност, норматива, насиље и сила.

Процес одлучивања „врха“ хијерархијске лествице субјекта безбедности ради оптималне заштите објекта безбедности подразумева осам релативно самосталних фаза.

Прва фаза обухвата идентификовање виталних вредности и интереса, односно објекта безбедности или заштите. Реч је о мисаоној фази у оквиру које се осмишљава шта је за субјекта безбедности у конкретној ситуацији најкорисније да уради и завршава се установљавањем вредности и интереса (објекта безбедности) које трајно и одсутно треба бранити, јер од њихове стабилности зависи опстанак и развој дотичног субјекта безбедности. У тој фази одлучивања, даје се одговор на питање: *шта* штитити? (објект безбедности)

Одлучивање у *другој фази* усмерено је ка идентификовању и регистравању опасности по безбедност објекта безбедности, односно *од кога* или *од чега* треба штитити објекат безбедности? (од субјекта опасности)

Трећа фаза одлучивања треба адекватно да одговори на питање: *зашто* или *због чега* треба штитити објект безбедности? Одговор подразумева квалитетну процену и предвиђање или утврђивање штетних последица (урушавају, разарају, уништавају) које може да оствари неки носилац (субјект) опасности успешним деловањем на објекту који напада, дакле, на објекту безбедности који није солидно брањен (заштићен).

Четврта фаза (мисаоно-практична) одлучивања обухвата усвајање адекватне нормативе (закони) и теоријска документа (доктрина, стратегија и тактика) који обавезују све чланове и организацијске јединице субјекта безбедности да их доследно спроводе у пракси и на тај начин дају свој допринос на заштити објекта безбедности од стварних и могућих облика угрожавања. Процес одлучивања је теоријски дефинисан (операционализован), а искуства из праксе повратно утичу на унапређење теорије и нормативе. Та (четврта) фаза терминолошки може да се означи и као „фаза отклањања опасности“, јер треба да ваљано одговори на питање: *како* штитити објект безбедности? Та фаза је садржајно и временски вишеструко повезана са *петом фазом* одлучивања која обухвата избор мера и средстава која се употребљавају ради отклањања стварних и могућих опасности по безбедност објекта безбедности. Одлучивање у тој фази одговара на питање: *с чим* штитити објект безбедности у свим условима – уобичајеним (стабилним, неконфликтним) и неуобичајеним (конфликтним) и употребом каквих средстава – за несмртоносно (неоружано) деловање, за смртоносно-рушилачко (оружано) деловање или комбинацијом обеју група средстава.

Одлучивање у вези са одговором на питање *с ким* штитити објекта безбедности (*шеста фаза*) обухвата идентификацију субјеката у безбедносном окружењу, који због подударности интереса могу и хоће да сарађују и садејствују, односно могу да буду заинтересовани за заједничко ангажовање на отклањању опасности по безбедност објекта безбедности. Одлучује се о врсти заједничког безбедносног деловања дотичног субјекта безбедности и других заинтересованих субјеката безбедности чији манифестациони (институционални) облици могу да буду партнерство, пријатељство или савезништво.

Седма фаза одлучивања заокупљена је одговором на питање: *где* штитити објекта безбедности? Она зависи од врсте објекта безбедности (стационарни или покретни), међутим, независно од одлучивање треба да омогући његову ефикасну заштиту. Процес (циклус) одлучивања се заокружује (завршава?) доношењем одлуке о временској димензији заштите објекта безбедности, односно: *када* га штитити? Углавном, сваки објект безбедности штити се непрекидно. Међутим, у условима процењених или испољених појачаних опасности, заштита се подиже на виши ниво.

Свакој фази одлучивања својствен је изванстан ризик и у одређеној мери, повратно утиче на „врх“ субјекта безбедности. Стварност или пракса у вези са заштитом објекта безбедности често изискује да се доносе корективне одлуке, а у случајевима наглих и корених промена услова и околности (безбедносне ситуације), нужно је доношење нових (оригиналних) одлука. Такво обележје одлучивања својствено је само субјектима безбедности који беспрекорно функционишу, а то значи да њихово одлучивање своди ризик на најмању могућу меру.

Суштина појма безбедносни ризик

Бројне дефиниције појма „ризик“ у домаћој и страниј литератури указују на његову ваљану дефинисаност. Ризик (итал. *risico*) јесте могућа опасност. Ризиковати – изложити се (излагати се) опасности. Ризичан (-чна) је онај који је изложен ризику, који може бити опасан, неповољан.⁵ Под ризиком се подразумева вероватноћа или могућност опасности, губитка, озледе или неке друге штетне последице.⁶ Ризик⁷ је могућност да се одређени циљ не оствари у потпуности или да се оствари делимично. Могућност отклањања или смањења ризика зависи од нивоа познавања појаве у којој је садржан одређени ризик.

У правном смислу, ризик се одређује у ширем и ужем смислу.⁸ У ширем смислу подразумева, ступање у неки посао упркос свести учесника посла да при реализацији посла може случајно доћи и до губитака, нпр. у пословима осигурања или берзанским пословима. У таквим случајевима говори се о „одважности, ризиковању“. У ужем (правном) смислу, опасност (могућност) да у неком облигационо-правном или привредно-правном послу слу-

⁵ Московљевић, М.: *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*, Гутенбергова галаксија, Београд, 2006, стр. 577.

⁶ *Consize Oxford Dictionary*, Ninth edition, Claredon Press, Oxford, 1997, p. 866.

⁷ *Орџа енциклопедија, X том*, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, 1981, str. 139.

⁸ *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1979, стр. 802.

чајно настане пропаст или погоршање ствари чија својина треба да се пренесе са једног саговорача на другог. Такође, ризик јесте опасност који има за последицу оштећење или уништење одређене ствари, односно онемогућавање да се испуни обавеза. Настајање ризика може бити изазвано дејством случаја или више силе, тј. независно од воље субјеката, а може да буде изазвано и поступцима самих субјеката – њиховом кривицом.

У пословној сфери,⁹ ризик подразумева могућност и одређени степен вероватноће да ће наступити неки догађај или дејство са негативним последицама, а у спољној трговини ризицима се означавају могућности настајања штете услед непредвиђених догађаја и опасности и доношења погрешних одлука.

Константна ризичност природе војних делатности утицала је на то да појам *ризик* буде објашњен најпрецизније,¹⁰ односно под ризиком се подразумева *свесно излагање опасности различитих могућности исхода; ризик може проузроковати нежељене последице, неуспех одређене акције или претерано велике губитке, али и ванредан успех и упозорава да карактер и величина ризика зависе од ситуације, нарочито непријатељевих могућности, географских фактора и атмосферских услова и закључује да се до сазнања о ризику долази на основу процене ситуације, а степен ризика одређене радње зависи од жеље да се преузме ризик, реалности процене ситуације, потпуности информације о противнику и могућности да се противнику парира сопственим поступцима. У зависности од ситуације, значаја и последица, ризик може имати тактички, оперативни и стратегијски значај. У најопштијем смислу, ризик се третира као свесни (разумни, срачунати) и несвесни ризик.*

Преглед садржаја изложених дефиниција у вези са појмом ризик представља универзалан и специфичан облик опасности по безбедност било ког објекта безбедности, независно од тога да ли је у поседу субјекта безбедности или субјекта опасности. Наиме, извориште заштите (одбране) сваког објекта безбедности је у одлучивању, а доносити одлуке значи излагати се ризику. Таквој опасности излажу се обе стране у конфликту: субјект безбедности доноси одлуку ради оптималне заштите свог објекта безбедности, а субјект опасности доноси одлуку да на најефикаснији начин угрози безбедност, односно изазове промене на дотичном објекту безбедности. Безбеднија је она страна у сукобу (мање ризикује) која има потпуније информације о противнику и, наравно, умешније их употреби приликом доношења и реализације одлуке.

⁹ *Економска и пословна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1994, стр. 1360.

¹⁰ *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1974, стр. 194 и *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 532.

У вези с тим, њихово свесно излагање опасности са различитим могућностима исхода значе бесконачан број варијанти: максимална безбедност једне стране – потпуна небезбедност друге стране или делимична безбедност једне стране – непотпуна безбедност друге стране или пропорционална безбедност за обе стране и тако даље. На пример, једна страна (субјект безбедности) у складу са обавештајним подацима и проценом да објекту безбедности (нпр. грађани у граду „Х“) предстоје терористички напади и ради отклањања такве претње предузме адекватне противмере (одлучи да лиши слободе терористе и изрекне им судске казне), обезбедиће својим грађанима максималну безбедност, што значи потпуна небезбедност за терористе. Насупрот томе, евентуална одлука субјекта безбедности која не спречава терористе да реализују свој план о извођењу напада и учине злочин (убију одређен број грађана, а ниједан терориста не буде лишен слободе или живота) таква ситуација значи максимална безбедност за терористе, а небезбедност за објекта безбедности (грађани који су непосредна жртва напада терориста). Размотрене чињенице дочаравају начин могућег ризиковања претпостављеног субјекта безбедности и субјекта опасности, а због ограниченог простора, не операционализују се могући ризици у конфликту двеју сучељених страна.

Израженост ризика у процесу одлучивања

Одлучивање субјекта опасности и субјекта безбедности има обележја процеса одлучивања у сложеним организационим системима. Такви системи функционишу на основу одлука које доноси особа која се налази на челу одређеног броја квалификованих особа (помоћне особе у одлучивању), а све оне се означавају различитим терминима – тим, штаб, команда, комитет и тако даље. Надлежне особе (одлучиоци) своје право одлучивања остварују тако што уважавају одређену технологију (метод) одлучивања (представља специфичан процес), који обухвата обраду и коришћење информација ради постизања конкретног циља. На сваком нивоу руковођења организационог система доноси се нова одлука као акт надлежне особе одређене организацијске целине, која је произашла из одлуке вишег претпостављеног нивоа, на основу чије се реализације тежи постизању постављеног (конкретног) циља. На основу Одлуке дефинишу се задаци са елементима (субјектима и снагама) система, односно на који начин треба да се проводе конкретне делатности ради постизања постављеног циља.

Одлука било којег нивоа одлучивања субјекта опасности и субјекта безбедности, независно од начина доношења, мора бити сврсисходна, правремена и спроводљива. Будући да су наведена обележја одлуке својствена обема стра-

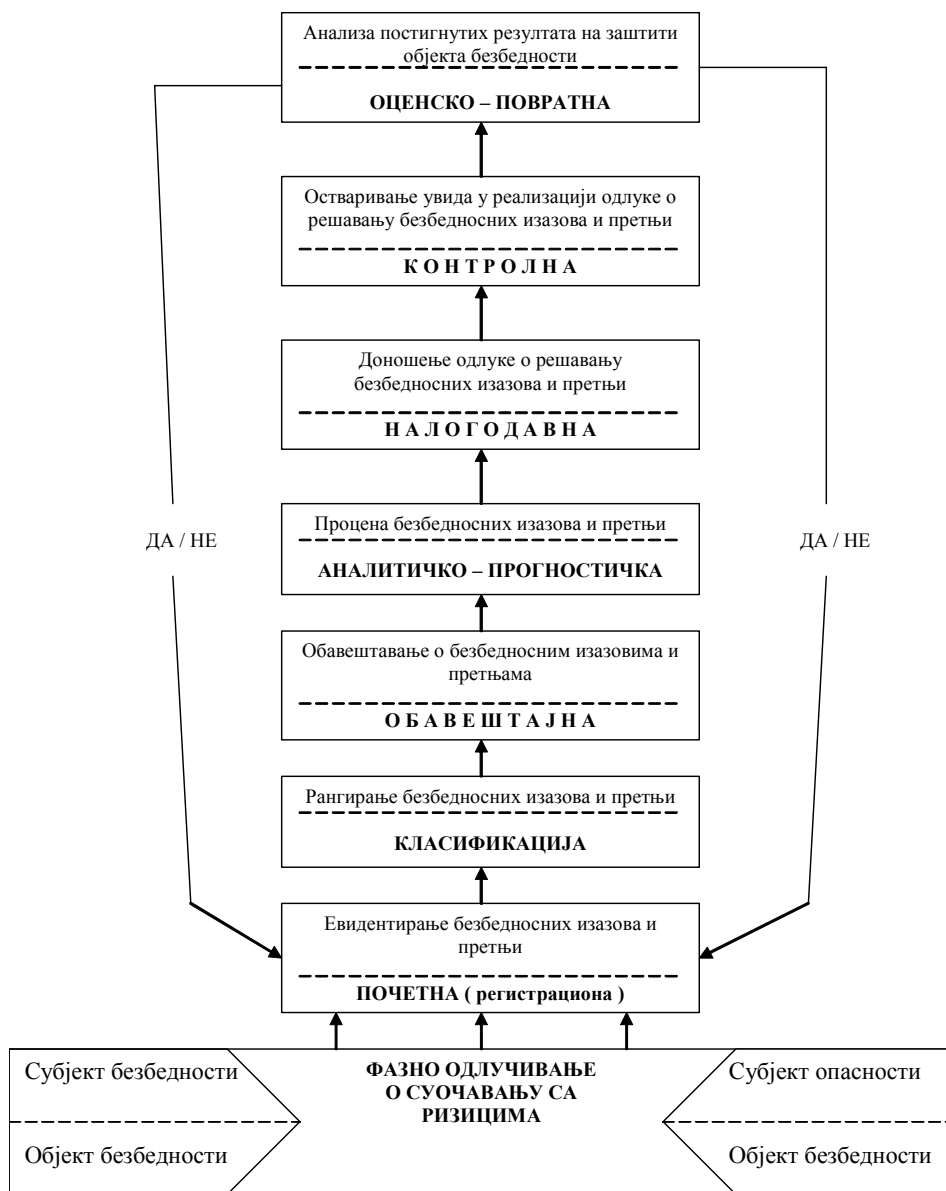
нама, то значи да свака страна (субјект опасности и субјект безбедности) мора квалитет своје одлуке супротстављати квалитету одлуке противника. Та супротстављеност зависи од бројних објективних услова и субјективних околности, односно од квалитета анализе и процене ризика. Страна која је успешнија у том смислу, несумњиво ће донети бољу (спроводљивију) одлуку, а то значи да има веће изгледе да оствари постављени циљ – односно мање ризикује.

Уважавањем наведених чињеница и подвргавањем компаративној анализи кључних фаза процеса одлучивања (евидентирање, рангирање, обавештавање, процењивање, одлучивање, контрола...) субјекта опасности и субјекта безбедности, могуће је квалитетно објаснити трајни утицај безбедносног ризика на угрожавање безбедности (шема 3).

У вези с тим, посебно треба имати у виду следеће: 1. евидентан позитиван или негативан утицај ризика на безбедност одређеног објекта, без обзира на то да ли субјекти (безбедности/опасности) доносе одлуке у претконфликтном стању, за време конфликтног стања или у послеконфликтном стању и 2. сукобљени субјекти могу се налазити у различитим фазама одлучивања ради решавања регистрованог безбедносног изазова или претње. Реч је о персоналним субјектима (међународни, наднационални, национални–општи, национални–ресорски, транснационални и недржавни), који у складу са својим циљевима и интересима користе разноврсна средства и примењују разне поступке за њихово чување и оснаживање. У том трајном и испреплетаном процесу, могу да буду у улози субјекта безбедности или субјекта опасности, укључујући и могућност да неки од њих истовремено могу имати и безбедносно и угрожавајућу (небезбедносно) улогу.

Одсуство врховне власти у међународној заједници и ограничена могућност врховне (националне) власти у многим државама савременог света да обезбеде хармоничну унутрашњу политичку климу, поред осталог, имају за последицу да људски колективитети (национални, невладини, транснационални...) самостално осмишљавају и предузимају разноврсне мере и активности ради оснаживања својих виталних вредности и повећања њихове безбедности. Честа немогућност договора у вези са повећавањем сопствене безбедности, резултује настајањем нових бројних и разноврсних изазова и претњи безбедности. Надлежни органи и институције одређеног људског колективитета, независно од стратегије којом бране и оснажују сопствене виталне вредности, евидентирају постојеће изазове¹¹ и претње и, у складу са својим овлашћењима, одлучују о начину њиховог третмана, при томе, свесно се излажу опасностима или превиђају могући ризик.

¹¹ „Тако се у периоду 1994–1995. године руководство Министарства одбране Мађарске суочило са троструким изазовом: управљањем (још једном) краткорочном кризом, развојем (још једног) средњерочног плана и припремама за чланство у Северноатлански савез.“ (Мартинус, Золтан: „Реформа одбране Мађарске“, *Војно дело*, бр. 2, Београд, 2003, стр. 122).

Шема 3 – Фазе безбедносног ризика у процесу одлучивања

Извор: аутори

Свесном ризику се излаже у случају када уочава (региструје) стварну или могућу опасност по безбедност сопствених виталних вредности, међутим, због субјективних слабости (несамокритичност, нестручност, корумпираност и слично) свесно је игнорише – не евидентира је. На пример, руководство одређене државе располаже поузданим информацијама о веома неповољном стању националне економије чије побољшање је неизвесно, уколико не буду учињене радикалне промене ради њеног преобликовања. Упркос таквом сазнању, не евидентира овај изазов и на тај начин ризикује да се проблем трансформише у претњу националној безбедности.

Субјекат безбедности излаже се несвесном ризику у условима недовољног познавања намера и планова носилаца безбедносних изазова и претњи. Ако не региструје све стварне изазове и претње, то може у наредним фазама одлучивања да има за последицу да оне не буду узете у разматрање. Несвесни ризик може да има несагледиве штетне последице како за субјекта безбедности тако и за субјекта опасности.¹²

Уколико руководство субјекта безбедности/опасности у почетној (регистрационој) фази евидентира већи број безбедносних изазова и претњи, суочава се са проблемом да ли сви у подједнакој мери представљају опасност по безбедност објекта деловања (безбедности, заштите или виталних вредности). Уколико представљају опасност, онда долази до проблема њиховог рангирања. Најпре се решава стварна опасност, која у том тренутку у највећој мери угрожава безбедност објекта деловања, док се проблем у вези са потенцијалним опасностима решава касније.

Фаза рангирања евидентираних изазова и претњи у вези је са ризиком да не буде ваљан списак регистрованих опасности по безбедност објекта. Евентуалан превид (пропуштање) неминовно изазива штетне последице (небезбедност) у наредним фазама одлучивања. На сличан начин ризикује и субјект опасности (нпр, пре отпочињања агресије закључи да оружана сила објекта неће пружати отпор, а суочи се са таквим отпором). Зато је ризик у тој фази огроман. Ако се изостави са ранг листе било који изазов и претња, поготово ако постоји могућност да потенцијални безбедносни изазов ескалира у безбедносну претњу објекту безбедности, чини се велики ризик, јер тиме изостаје адекватно суочавање са том врстом опасности у каснијим фазама одлу-

¹² Поучан пример представља поступак руководства Ирака 1990. године. Тадашњи његов председник Садам Хусеин погрешно је проценио могућу реакцију међународне заједнице, па је 2. августа 1990. извршио оружану агресију на суседни Кувајт – и окупирао га. Касније је игнорисао захтеве СБ ОУН да повуче своју војску из Кувајта, и био принуђен на то ангажовањем Коалиционих снага на основу одобрења СБ ОУН, у јануару 1991. године.

чивања.¹³ Ризик у вези са рангирањем само спољних безбедносних изазова и претњи јесте вишеструк. Састоји се у могућности да се прецени или потцени кључни безбедносни изазов или претња објекту безбедности или пак стварна (актуелна) претња квалификује као безбедносни изазов.

До сазнања о ризику долази се проценом ситуације, која је незамислива без квалитетних информацијама о противнику (носиоцу опасности или угрожавања безбедности), могуће је уочити место и значај фазе обавештавања о безбедносним изазовима и претњама у процесу одлучивања субјекта опасности/безбедности, односно карактеру ризика у тој фази. Било који од наведених субјеката, у складу са установљеном листом стварних и потенцијалних опасности (безбедносних изазова и претњи) по безбедност сопственог објекта безбедности (виталних вредности и интереса), настоји да сакупи релевантне податке о носиоцима тих врста опасности. Процес обавештавања је сложен, веома ризичан и специфичан за сваког субјекта понаособ.

Субјект опасности је опредељен да у складу са сопственим интересима изазове промене на објекту деловања (једна вредност, више или све виталне вредности), првенствено настоји да прикупи обавештајне податке о систему заштите (систему безбедности) објекта деловања, односно на који начин га субјект безбедности штити од угрожавајућих делатности. У том смислу евидентно је начело свеобухватности – сакупља чињенице о свим аспектима система заштите, од нормативно-теоријских претпоставки, преко међузависности структурних елемената и њихове оспособљености, опремљености и мотивисаности, посебно квалитета руководећег кадра до функционисања. Наравно, у оквиру свеобухватности постоји изражено тежиште, које, уколико је погрешно изабрано, може узроковати неуспех.

Опредељеност носиоца обавештајне делатности да на основу примене само једног метода – (агентурни, опсерверски, извиђачки, оперативно-технички) прикупи податке о систему заштите објекта безбедности представља велики ризик за субјекта опасности, јер постоји реална могућност да не сазна релевантне чињенице. Сличан ризик за субјекта опасности представљају његове ограничене обавештајне могућности које га опредељују на ко-

¹³ У тзв. кровном документу из области одбране СФР Југославије (Стратегија оружане борбе) који је усвојило Председништво (1983), била су регистрована два облика угрожавања безбедности Југославије, односно да „може бити угрожена специјалним ратом и оружаном агресијом“. Оба облика била су регистрована као потенцијални изазови и ранжирани према наведеном редоследу. Превид је био очигледан, јер тадашња Југославија је била у великој мери угрожена специјалним ратом (разноврсним субверзивним делатностима чији су преовладавајући носиоци били унутар СФР Југославије). Међутим, таква очигледна чињеница, због идеолошких предрасуда је игнорисана. Катаклизмичне последице које су се испољиле 1990–1991. године када се Југославија распала етничковерским оружаном сукобима, представљају поучан пример (*Стратегија оружане борбе*, Савезни секретаријат за народну одбрану СФРЈ, Београд, 1983, стр. 30–31).

ришћење само једног метода за прикупљање информација о систему заштите објекта деловања. Потенцијални ризик за субјекта опасности јесте у могућности да субјект безбедности открије (персонално идентификује) његове обавештајне изворе (агентуру) у систему властите заштите и потом, смишљено им пласира (подмеће, потура) погрешне информације, с једне стране, и/или их преобрати (придобије, уцени и слично) и потом користи у исту сврху, с друге стране. Немогућност носилаца обавештајне делатности субјекта опасности да проверавају прикупљене информације о систему заштите објекта деловања, ситуацији или проблему са којим се често сусрећу – представља ризик са несагледивим последицама.

Најмањи ризик за субјекта опасности представља ситуација када његови носиоци обавештајне делатности имају могућност да применом више обавештајних метода или свих, прикупљају податке о систему заштите објекта деловања. Такве могућности подразумевају брзо уочавање евентуално погрешно одабраног тежишта и мењање тежишта, затим омогућавају трајан прилив информација, правовремену и ефикасну проверу прикупљених информација, дакле, отклањање могућности обмане од стране субјекта безбедности.

Субјект безбедности чини напоре да се оптимално информише о носиоцима изазова и претњи. Такав захтев постиже (може постићи) ангажовањем свих својих ресурса, посебно оног њиховог дела који је професионално надлежан за безбедносно и обавештајно обезбеђење виталних вредности. Његов је задатак, поред осталог, да прибави релевантне податке о носиоцима стварних и могућих опасности¹⁴ по безбедност објекта безбедности. Уобичајена процедура (мање ризичан начин) подразумева правовремено сазнавање или обавештавање од сопственог безбедносно-обавештајног система, док неуобичајена процедура (високо ризичан или штетно-последичан начин) подразумева сазнавања јавних учинака противника (нпр. изведен спектакуларан терористички напад, отпочета оружана побуна за коју се није располагало информацијама да ће избити, отпочета изненадна спољна оружана агресија и тако даље).

Ризик за субјект безбедности састоји се у могућности да евентуално не прида адекватан значај властитој безбедносно-обавештајној компоненти у систему заштите објекта безбедности. Поставља се питање – да ли је тако нешто могуће. Да, неки примери из праксе потврђују да је могуће.

¹⁴ Податак о носиоцима опасности по безбедност виталних вредности је важан ако битно доприноси решавању одређеног проблема или пресудно утиче на одређивање циља и начина ангажовања елемената система заштите (субјеката и снага) против носилаца опасности (безбедносних изазова и претњи). Најчешће су то подаци о јачини и размештености субјекта опасности, његовим плановима и могућностима да их реализује применом конкретних делатности. Највећу важност међу подацима имају подаци о руководству субјекта опасности.

Ризици у аналитичко-прогностичкој фази одлучивања како за субјекта опасности тако и за субјекта безбедности, у великој мери зависе од учињених или неучињених ризика у претходној (обавештајној) фази одлучивања. Поменути субјекти у тој фази, на основу расположивих обавештајних података (количина, провереност и квалитет) о другој страни (противник, непријатељ...) анализирају и процењују све околности (факторе, чињенице и околности) које су од утицаја на постизање постављеног циља и предвиђају шта ће се догодити у будућности, у неком жељеном тренутку, уколико се одлуче за неку врсту офанзивне или дефанзивне делатности (акција или операција). За време ангажованости, излажу се многим и разноврсним ризицима.

Субјект (страна) који је био супериорнији у обавештајној фази, логично је да задржи такву предност и у аналитичко-прогностичкој фази одлучивања (најмање се излаже ризику), стога што му прикупљене (проверене) информације о другој страни омогућавају да их подвргне „логичко-формалној анализи која се заснива у давању одговора (решавању проблема) на постављена питања и то редоследом који има формализован облик.¹⁵ Главну линију чине питања *ко – шта – од кога/од чега*, а помоћна *зашто – шта – како*. Остали правци допуњавају наведена два, те се између три питања, у коме је ШТА централно, образује троугао. Анализа се врши у смислу кретања казаљке на сату. Одговором на постављена питања долази се до предлога доносиоцу одлуке и доношења одлуке, уколико предлози буду прихваћени од одлучиоца. За сваки одговор могу бити коришћени и други методи анализе (предметно-фазни, консултативни, метод групне оцене, статистичке и математичке методе).

Субјект који располаже сигурним информацијама о систему заштите одабраног објекта (витална вредност) противника, анализира стања и делатности које треба предузети, док субјект који располаже оскудним и несигурним подацима о објекту деловања, процењује стања и делатности које треба предузети. Комплексност процене садржи многе анализе које су засноване на неким сигурним подацима о једној страни проблема (на пример, о властитим могућностима). Будући да комуникацију између субјекта опасности и субјекта безбедности карактерише неки облик конфликта (неоружани, оружани или комбиновани), у таквом стању деловање сваке стране јесте у вези са великим степеном неодређености, неизвесности. Свака страна у конфликту на основу процене ситуације настоји да смањи неодређеност на најмању могућу меру и одабере ефективну делатност за извршење задатка (успешно заштити свој објект безбедности).

Приликом разматрања могућих ризика за субјекта опасности/безбедности у аналитичко-прогностичкој фази одлучивања треба имати у виду да обухвата процену циљева, процену људског фактора, одређивање и процену

¹⁵ Јовановић, Б.: *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 145.

организацијских облика за постизање циљева, процену простора и процену времена. Субјект опасности у складу са својим интересима и планираним променама бића објекта деловања (безбедности), на основу процене прикупљених података о систему заштите објекта безбедности, формулише суд (став) о реалности циља, који је установљен у фази одлучивања – на тај начин се излаже ризику. Ризик јесте у могућности да се уместо уважавања нужне реалности на коју указују проверени подаци (нужна корекција, потпуна промена или одустајање од крајњег циља), определи да остане на претходном одређењу циља – нереалном циљу.

Поред размотреног могућег срачунатог ризика, субјект опасности је константно изложен несвесном ризику који се састоји у могућности неуочавања битних аспеката система заштите објекта који напада, као јачина, оспособљеност, мотивисаност, одлучност, искуство, нагле и велике промене у организацијском, информатичком, техничком и сличном смислу, што ће сигурно довести до погрешне процене његових укупних могућности.

Погрешна или нереална процена простора на којем се налази објект деловања може представљати велики ризик за субјекта опасности. Такође, процена времена је прилично ризична и, условно, чини две целине. Прва обухвата процену укупно расположивог времена за припрему и извршење задатка снага које ће се ангажовати у остваривању (изазивању) планираних промена на бићу објекта деловања, а друга обухвата процену времена из аспекта тренутног и перспективног политичког стања у безбедносном окружењу. У оба случаја, субјект опасности излаже се свесном ризику. На пример, уколико процени да му је за отпочињање акције или операције потребно неколико година, а определи се да је започне након годину дана, излаже се свесном ризику да акција не успе, иако располаже довољно јаким снагама. Ако процењени политички моменат за почетак акције против објекта деловања указује на то да ће реакција безбедносног окружења (регионално или глобално) бити негативно-активна, односно позитивно-активна за објекта деловања, међутим, субјект опасности игнорише ту чињеницу и прихвата (излаже се) ризик – покреће акцију

Субјект безбедности у складу са опредељењем да предупреди и онемогући промене бића свог објекта безбедности које нису у складу са његовим циљевима и интересима, на основу процене расположивих података о субјекту опасности настоји да утврди карактер стварног и потенцијалног угрожавања безбедности објекта заштите. Разноврсни су ризици којима се излаже субјект безбедности у аналитичко-прогностичкој фази одлучивања, чији узроци, условно, чине две групе. Прва група обухвата евентуално одсуство квалитетних обавештајних података о субјекту опасности, а друга група обухвата могућност неадекватног коришћења расположивих обавештајних података о субјекту опасности.

У првом случају, субјект безбедности независно од стручне оспособљености и расположивог искуства, излаже се свесном ризику, јер су му ограничене могућности да ваљано предвиди ризик у различитим ситуацијама заштите објекта безбедности од напада (деловања) субјекта опасности. У таквим околностима, изабрана најповољнија алтернатива супротстављања субјекту опасности, може да не буде најповољнија, зато што одсуство (нерасполагање) квалитетних података о носиоцима безбедносних изазова или претњи, веома тешко може да се компензује само на основу стручности и искуства одлучилаца. Реч је о могућности да субјект опасности оствари разноврсна изненађења у односу на објект и субјект безбедности.

Располагање квалитетним подацима о субјекту опасности у великој мери смањује излагање ризику приликом процене ситуације, под условом да буду адекватно коришћени. Тако нешто је могуће уколико су актери процене (помоћници доносиоца одлуке) морално-стручни и професионални – да предложе доносиоцу одлуке најповољнији начин ангажовања ресурса система заштите објекта безбедности, односно да предлог буде резултат њихове беспрекорне етичности и врхунске стручности. То подразумева да је искључена могућност злоупотребе расположивих обавештајних података о субјекту опасности. Такав производ (предлог) није потпуно лишен ризика. Међутим, много је мањи ризик од оних случајева које карактерише неморалност, нестручност и непрофесионалност у коришћењу обавештајних података о субјекту опасности.¹⁶

Субјект безбедности на основу процене простора и времена излаже се извесном ризику, због потешкоћа у вези са установљавањем где ће (коју целину објекта безбедности) субјект опасности отпочети напад, каквом врстом делатности (неоружаном, оружаном, ...) и када ће отпочети напад објекта безбедности ради изазивања (остваривања) промена његовог бића у складу са својим интересима.

Одлучивање о поступању (решавању) безбедносних изазова и претњи (напогодавна фаза) представља највиши ниво излагања ризику субјекта опасности/безбедности. У тој фази, руководилац било којег од наведених субјеката у складу са повереним правом одлучивања, потпуним или делимичним уважавањем или неуважавањем, што укључује и могућност да не узме у обзир предлоге сарадника (чланови тима, штаба и слично) у вези са решавањем евидентираних опасности (безбедносни изазови и претње), одлучује се за најповољнију варијан-

¹⁶ Обавештајне информације цивилних и војних безбедносних агенција СР Југославије, од 1992. до 1997. године, константно су указивале на јачање војног организовања и наоружавања терористичких састава албанских екстремиста на Космету. Међутим, њихова процена од надлежних стратегијских органа и институција СРЈ завршавала се на закључку и предлогу доносиоцу одлуке (председнику СРЈ) да не треба да се заведе ванредно стање у тој српској Покрајини и појачаним мерама да се отклони опасност. Такво нечињење допринело је да 1998. године, тероризам албанских екстремиста на Косову и Метохији ескалира у својеврсну оружану побуну против југословенских и српских власти.

ту поступања. Одабрана варијанта може да садржи срачунат ризик који у периоду решавања конкретног безбедносног изазова или претње (отклањање опасности по безбедност виталних вредности) може да резултује ванредним успехом, али и тешким, нежељеним последицама. Одабрану варијанту може да карактерише и несвестан ризик чије извориште јесте у нереалној или погрешној процени ситуације – ризик који углавном има за последицу отклањање опасности (безбедносних изазова и претњи) заврши потпуним неуспехом.

Размере штетних последица ризика првенствено зависе од нивоа одлучивања субјекта опасности или субјекта безбедности. Стратегијски ниво одлучивања свесно се излаже опасностима највећег ризика. Његова одлука у виду директива, наређења, упутства и слично преноси се линијом руковођења до непосредног извршиоца (на сваком нивоу руковођења у организацијској структури доноси се нова одлука као акт овлашћеног лица са правом одлучивања која је произашла из одлуке вишег претпостављеног нивоа), односно покреће целокупне ресурсе. Евентуално повољан исход изложености (преузетог) ризика од стране субјекта безбедности може резултовати трајним отклањањем опасности по безбедност објекта безбедности. Поред тога, евентуално повољан исход преузетог ризика од стране субјекта опасности имао би за последицу промену бића објекта безбедности.

Анализа искуства из конфликтних ситуација у прошлости у чијем решавању, независно од тога ко (субјект опасности или субјект безбедности) јесте имао иницијативу – донео је одлуку којом је покренуто решавање спорног питања или проблема. У вези с тим, *доносиоци одлука редовно су рачунали на вероватан успех, а не на сигуран успех – морали су ризиковати*. Данас су много веће обавештајне могућности за сазнавање намера противника, што значи да се доносиоци одлука излажу мањем ризику. Упркос томе, многи актуелни и „замрзнути“ конфликти у свету указују на то да њихов покретач (руководилац стране у конфликту), приликом доношења одлуке о најповољнијој варијанти привидно (наизглед) минимално ризиковао – у ствари, он се изложио максималном ризику. Наиме, како је конфликт ескалирао, почетни, веома повољан успех за његовог покретача с временом се „топио“ и достигао ниво уравнотежених могућности или „пат-позицију“ сукобљених страна или се претворио у неуспех за покретача. Стране у конфликту и неутрална страна (тзв. трећа страна), установљавају да се покретач излагао несвесном ризику – располагао је квалитетним обавештајним подацима о противнику, међутим, из непознатих разлога није их ваљано проценио или их је солидно проценио – приликом одлучивања потценио је његове могућности. Последице ризика је уочио оног тренутка, када је установио да је уместо предвиђеног (планираног) брзог решавања конфликта, односно брзог постизања промена на објекту деловања (урушавање, отимање или уништење), субјект безбедности надлежан за заштиту објекта деловања испољио неко, до тада, недовољно познато својство и конфликт је постао дуготрајан са неизвесним исходом.

На основу размотрених чињеница реч је о суочавању или излагању субјекта (опасности/безбедности) ризицима у контролној фази одлучивања. Оба субјекта у конфликту, независно од тога који је покретач (с временом се придаје мањи значај питању ко је први почео, а често су, у вези с тим, бесконачна спорења), улажу појачане напоре да реализују одлуку свог руководства и региструју допуштена и недопуштена одступања (срачунати ризик). Свака страна (субјект опасности или безбедности), у складу са својим могућностима настоји да их спречава и отклања, тако што њен руководиоца доноси корективне одлуке. Поново се излажу бројним ризицима, који су често израженији, јер се корективне одлуке доносе у неизвеснијим условима, од одлуке којом је покренут актуелни конфликт.

Последња фаза одлучивања коју чини анализа остварених/неостварених резултата – пројектованих или предвиђених исхода окончаног или „замрзнутог“ конфликта, иако је веома значајна из аспекта ризика – треба да се схвати условно, зато што ниво остварености одлуке руководиоца субјекта опасности или безбедности често пресудно утиче на садржаје и на реализацију те фазе. Анализа постигнутих резултата може да буде веома корисна у повратном смислу за субјекта опасности/безбедности и карактерише је евидентирање нових безбедносних изазова и претњи, а тиме и могућности за нове ризике.

Највећа и најпогубнија врста ризика у тој („завршној“) фази састоји се у могућности да несамокритичан руководиоца субјекта (опасности/безбедности), на пример, делимично реализовану или нереализовану сопствену одлуку у окончаном (?) конфликту, својим ауторитетом, онемогући спровођењем анализе протеклих догађања или дозволи њено спровођење на начин чији ће закључци одражавати субјективност уместо објективности. У том случају, дотични субјекат доводи себе у ситуацију да погрешно евидентира нове безбедносне изазове и претње и тако, да се бесконачно врти у свом самогубитничком кругу. Насупрот свесном излагању ризика у овој (повратној) фази одлучивања, ризик је присутан и у условима када се анализа постигнутих резултата проводи уважавањем принципа самокритичности и објективности. Он се првенствено састоји у могућности да установљени и усвојени закључци, с временом „падну“ у заборав, а то има за последицу да се таквим субјектима понавља нелагодна историја.

Закључак

Сваки људски колективитет је константно заокупљен очувањем и ојачавањем својих виталних вредности, а реализација тог задатка у вези је са одлучивањем. Сложен и веома динамичан процес стално се налази у једном од следећих стања: претконфликтно, конфликтно или постконфликтно.

Врста безбедносног стања у великој мери утиче на карактер одлучивања субјекта безбедности, односно доносилац одлука непрекидно је суочен са дилемом о исплативом ризику или неисплативом приликом покретања расположивих ресурса ради оптималне заштите сопствених виталних вредности, од актуелних и могућих облика угрожавања њихове безбедности. Будући да је и носилац угрожавања (субјект опасности) суочен са сличном врстом ризика – да ли ће успешно остварити промене на објекту деловања или делимично успешно (објекта који брани субјект безбедности) у складу са својим интересима. Одлука сваке стране у одређеном конфликту садржи одређен обим ризика, који долази до изражаја током њене реализације. Страна која свесно (срачунато) ризикује може да постигне већи успех, него противничка страна или да се суочи са катастрофалним последицама по безбедност сопствених виталних вредности.

Сваки ризик представља угрожавање безбедности, односно уколико оствари највећу могућу безбедност за себе, истовремено је остварио највећу могућу небезбедност за противника. Уколико се пак једна страна у конфликту суочи са несвесним ризиком (приликом одлучивања уопште није констатовала облик угрожавања са којим се суочила), она се излаже максималној опасности. Безбедносни ризик представља специфичан облик опасности за свачију безбедност.

Литература

1. Хантингтон, П. С.: *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004.
2. Мијалковић, А.: *Европске интеграције*, „Политика“, Београд, 2007.
3. Симић, Д.: *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.
4. Коен, Р., Михалка, М.: *Сарадња у безбедности: Нови хоризонти за међународни поредак*, Фонд за отворено друштво – Србија, Београд, 2005.
5. Лиота, Х. П.: „Нове дилеме, старе препреке: будућност људске безбедности“, *Људска безбедност 2/2*, ФЦО, Београд, 2004.
6. Мијалковски Милан, *Одговор тероризму*, ФЦО, Београд, 2005.
7. Гликсман, А.: *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 2004.
8. Нај, С. Џ.: *Како разумети међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2005.
9. Курмом, Б., Рибникар, Д.: *Асиметрични ратови*, НИЦ „Војска“, Београд, 2003.
10. Мартинус, З.: „Реформа одбране Мађарске“, *Војно дело*, бр. 2, ВИЗ, Београд, 2003.
11. Јовановић, Б.: *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984.

12. Борисављевић, С.: „Безбедносна појава и безбедносна информација“, *Безбедност*, број 1, Београд, 1992.
13. Орлић, Д.: „Појмовно одређивање изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања међународне безбедности“, *Војно дело*, бр. 3, Београд, 2004.
14. Мијалковски, М.: „Угрожавање безбедности држава“, *Војно дело*, бр. 2, Београд, 1998.
15. Бајагић, М.: *Обавештајна активност и спољна политика –студија случаја САД*, ВШУП, Београд, 2004.
16. Савић, А.: *Увод у државну безбедност*, ВШУП, Београд, 2000.
17. Тофлер, А. И Х.: *Рат и антирап*, ПАИДЕИА, Београд, 1998.
18. Група аутора: *The UN peace and force*, Frank Cass, London, 1997.
19. Deutsch, K.: *Political Community and Nort Atlantic Area*, Princeton University Press, 1967.
20. Boulding, K.: *Conflict and Defense: A General Theory*, Harper& Brothers, New York, 1969.
21. Burton, J.: *Conflict and Communication*, Macmillan, Co. Ltd., London, 1962.
22. Deutch, K.: *Social Mobilization and Political Development*, New York, 1970.
23. Fukuyama, F.: *The End of History and the last Man*, Hamish Hamilton, London, 1992.
24. Modelski, G.: *Principles of Politics*, Free Press, New York, 1972.

Датум пријема чланка: **17. 09. 2009.**

Датум прихватања чланка за објављивање: **22. 01. 2010.**